

УДК 159.947.5 – 355.34

Я.В. Мацегора, І.В. Воробйова

Академія внутрішніх військ МВС України, Харків

ОСОБЛИВОСТІ МОТИВАЦІЇ КУРСАНТІВ АКАДЕМІЇ ВНУТРІШНІХ ВІЙСЬК МВС УКРАЇНИ З РІЗНИМ РІВНЕМ УСПІШНОСТІ ПРОФЕСІЙНОГО НАВЧАННЯ

В статті розглянуто особливості мотиваційної сфери курсантів Академії внутрішніх військ МВС України на різних етапах професійного навчання. Визначено вплив мотивації на успішність навчання. Розглянуто зміни у мотиваційній сфері курсантів після проходження стажування у практичних підрозділах.

Ключові слова: структура мотивації, професійне навчання, стажування, успішність навчання.

Вступ

Постановка проблеми. В психології професійної діяльності вже є доказаним положення, що наряду з інтелектом на успішність навчання впливає мотивація. Це положення було реалізовано в організації професійно-психологічно відбору на навчання до Академії внутрішніх військ МВС України. Таким чином, теперішні абітурієнти Академії внутрішніх військ до вступних іспитів проходять психологічне тестування, під час якого особлива увага приділяється дослідженню мотивації. Відповідність встановлених для абітурієнтів норми за показниками мотиваційного тесту забезпечують успішність навчання в Академії. Проте, наявність лише допустимих показників за усіма окремо узятими шкалами тесту, що визначає особливості мотивації абітурієнтів ВВНЗ, не гарантує високої успішності навчання, хоч і дозволяє відсіяти осіб, що будуть мати занижку успішність. Наявність у курсантів Академії не лише високої, а й середньої успішності професійного навчання змушують більш докладно дослідити вплив мотивації на успішність навчання у курсантів ВВНЗ МВС України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Мотивація, як фактор успішності навчання розглядається не лише відносно курсантів, для забезпечення професійно-психологічного відбору, але й відносно школярів, студентів, осіб, які отримують професійну освіту, освоюють нові знання, вміння, навички, для покращення якості навчання, підготовки фахівців.

Так, А.Є. Старікова [8] встановила, що провідними мотивами навчання у школярів є соціальні, громадянські та пізнавальні. Причому успішність навчання пов'язана не тільки з силою цих мотивів, а й зі структурою мотивації. За її даними у неуспішних учнів найбільш виражені соціальні мотиви.

М.І. Д'яченко, Л.О. Кандибовіч [3] успішність навчання у вищій школі пов'язують з енергетичним рівнем та структурою учбової мотивації.

Психологами вищої школи також встановлено, що успішність навчання залежить від спрямованості студентів. Так, студенти, які спрямовані на отри-

мання професії часто проявляють вибірковість, поділяють дисципліни на «потрібні» та «непотрібні» для їх професійного становлення, що іноді негативно відбивається на їх академічній успішності. Студенти, які спрямовані на отримання знань, характеризуються високою регулярністю учбової діяльності, цілеспрямованістю, сильною волею, що безумовно сприяє їх академічній успішності [3].

А.К. Маркова [5] вважає мотивацію єдиним можливим підґрунтям для професійного навчання. На її думку на кожному етапі професійного навчання потрібно перед усе стимулювати мотиваційну сферу (ціннісні орієнтації професії, сенс професії, мотиви, цілі, установку на адаптацію, що визначають спрямованість особистості), а вже потім на її основі – операційну сферу (професійні знання, професійні здібності, професійні дії, професійне мислення, професійні технології, в тому числі і прийоми співпраці у сумісній професійній діяльності тощо).

Досить різноманітними є дослідження мотиваційної сфери проведені військовими психологами.

Так, Т.Є. Пірштук [7] вважає мотивацію досягнення цілі шляхом підвищення ефективності учбової діяльності курсантів військових учбових закладів.

І.В. Грабовський [2] відзначає, що високі результати діяльності, їх визнання оточуючими та власна задоволеність ними є результатом сформованого високого рівня мотиваційної готовності молодих офіцерів до військової служби. Така мотиваційна готовність характеризується вираженою потребою у військово-професійному самовдосконаленні, вираженою соціальною ініціативою та творчою діяльністю, а також установкою на військову службу у збройних силах. І.В. Грабовський висловлюється за необхідність цільових моделей формування мотиваційної готовності майбутніх офіцерів до військової служби у процесі їх навчання та виховання у ВВНЗ. Така модель допоможе подолати невідповідність між існуючою підготовкою курсантів і вимогами, які пред'являють к професійним якостям випускника ВВНЗ, сучасна військово-політична обстановка, військова доктрина, нові характеристики зброї і бойової техніки.

Подібні результати дослідження отримала і І.С. Ковальчук [4], досліджуючи військовослужбовців-жінок. Вона встановила, що мотиваційними детермінантами успішної професійної діяльності є:

- високий інтерес до змісту і процесу професійної діяльності офіцера;
- прагнення до професійного самовдосконалення і розкриття свого творчого потенціалу у професійній діяльності;
- орієнтація на ділову співпрацю і спілкування у професійному колективі.

Таким чином, такі мотиваційні утворення, як інтерес до діяльності, соціальна ініціативність та розвиток творчого потенціалу можна вважати мотиваційними детермінантами успішності військово-професійного навчання та діяльності офіцерів обох статей.

Досліджуючи особливості формування професіоналізму у курсантів юридичних вузів Г.А. Мухіна [6] встановила, що «професійні» і «пізнавальні» мотиви мають сильний позитивний вплив на успішність навчання на всіх курсах. «Прагматичні» мотиви, які найбільш виражені у курсантів 1 та 4 курсів, мають негативну детермінацію успішності навчання. Проте, на цих курсах позитивно детермінують успішність навчання, мотиви «соціального» та «особистого престижу».

Таким чином, наведений аналіз психологічних досліджень ролі мотивації в успішності професійного навчання показав, що при плануванні подібних досліджень потрібно:

- звертати увагу на етапи професійного навчання;
- аналізувати мотиви, що мають цільову відповідність досліджуваній діяльності;
- озглядати мотиви професійного навчання не поодинокі, а як мотиваційну підструктуру.

Мета статті полягає у встановленні впливу структури мотивації на успішність навчання курсантів Академії внутрішніх військ МВС України на різних етапах їх професійної освіти.

Виклад основного матеріалу

Мета дослідження зумовила особливості вибору методів збору емпіричних даних і математичної статистики. Для визначення особливостей мотивації використовувалась «Закрита анкета вивчення мотивації професійного відбору абітурієнтів ВНЗ МВС» адаптована для абітурієнтів вищих військових навчальних закладів та дані, що були отримані за допомогою розробленої в Академії внутрішніх військ МВС України анкети результатів стажування курсантів в практичних підрозділах. Обидві анкети дозволяють судити саме про мотивацію військово-професійного навчання та діяльності.

В якості показників успішності навчання брався середній бал академічної успішності за результа-

тами останньої сесії. Надійність отриманих результатів забезпечували методи математичної статистики – t-критерій Ст'юдента-Фішера, ф-критерій кутового перетворення Фішера, множинний регресійний аналіз.

Групи формувалися за успішністю навчання:

- група відмінників навчання (середній бал за сесію не нижче 4,5);
- група середньоуспішних курсантів (середній бал 3,9).

Ці групи порівнювалися на різних етапах професійного навчання:

- перший рік навчання;
- передвипускний рік навчання;
- випускний рік навчання.

Результати порівняння особливостей мотивації у курсантів першокурсників, які мають високий та середній рівні успішності професійного навчання надано у табл. 1.

Таблиця 1

Показники типів мотивації курсантів Академії з високою та середньою успішністю професійного навчання в кінці першого року професійної підготовки (в умовних одиницях)

Типи	Групи		t	ρ
	високоуспішні	середньоуспішні		
АТ	4,22±0,14	4,26±0,11	0,21	–
СТп	3,38±0,19	3,58±0,15	0,80	–
СТр	2,99±0,18	3,43±0,15	1,93	0,1
КфТ	1,66±0,16	1,80±0,15	0,67	–
КмТ	3,80±0,19	3,88±0,18	0,30	–
КрТ	2,74±0,20	3,37±0,21	2,15	0,05

Умовні позначки: АТ – адекватний тип; СТп – ситуаційний тип, пов'язаний із престижем і матеріальними стимулами; СТр – ситуаційний тип, пов'язаний з романтичною привабливістю професії; КфТ – конформістський тип; КмТ – компенсаційний тип; КрТ – кримінальний тип.

Як бачимо з даних, наведених у табл. 1, у курсантів як з високим, так і з середнім рівнем успішності професійного навчання практично однакова сила окремих мотивів. Так, провідними мотивами вибору професії в обох групах є мотиви, які адекватні змісту професійної діяльності, а також мотиви прагнення подолати в собі слабкі риси характеру й досягти престижного становища в суспільстві, які сприяють саморозвитку і навчанню. В обох групах першого року професійної підготовки спостерігається прагнення до самовдосконалення, прагнення покращити свої особистісні, професійні риси та соціальне становище. Гранично низькі показники за шкалою конформізму в обох досліджуваних групах свідчать про свідомий контроль за відповідями на питання, що орієнтовані на соціальну бажаність. Курсанти цілеспрямовано

вбудовують образ відповідального й самостійного чоловіка, тому показники за шкалою конформної мотивації в них низькі не лише на першому, але й на всіх старших курсах навчання.

Деякі деталі образу військовослужбовця у першокурсників є запозиченими з книг та кінофільмів, що формує навколо нього романтичний ореол.

Аналіз отриманих результатів буде неповним, якщо ми не звернемо увагу на те, що в групі першокурсників з середньою успішністю професійного навчання особистісно значущими є і мотиви вибору професії військовослужбовця, які зазвичай співвідносять з кримінальним типом мотивації ($3,37 \pm 0,21$). За цими показниками першокурсники з середньою успішністю професійного навчання значущо відрізняються від курсантів першого року навчання з високою успішністю ($2,74 \pm 0,20$), $t = 2,15$, $p \leq 0,05$. Однак, аналізуючи загальну структуру мотивації, у якій, як зазначалося вище, виражена мотивація на розвиток, орієнтація на соціальну бажаність, ми схильні інтерпретувати ці показники групи з середньою успішністю професійного навчання не як наявність антисоціальної спрямованості, а як наявність авантюристських рис особистості, як певну незрілість особистості. Це положення підтверджує і наявність тенденції до значущих відмінностей між досліджуваними групами за ступенем вираженості ситуаційного типу мотивації, пов'язаного з романтичною привабливістю професії. Так, обстежувані з середнім рівнем успішності у професійному навчанні мають більш високі показники ($3,43 \pm 0,15$), ніж обстежувані з високим рівнем успішності професійного навчання ($2,99 \pm 0,18$), $t = 1,93$, $p \leq 0,1$.

Отже, за наявності спільних для першокурсників з високою та середньою успішністю професійного навчання мотивів на оволодіння професією і самовдосконалення, в обстежуваних з середнім рівнем успішності більш виражені інфантильні риси: авантюризм, егоїстичність, імпульсивність.

Ці особливості мотиваційної сфери першокурсників проявилися і під час регресійного аналізу. Використання регресійного аналізу дозволило також встановити значимість мотивації взагалі та окремих конкретних типів мотивів для успішності навчання.

Наведене нижче перше регресійне рівняння показує, які типи мотивації впливають на успішність професійного навчання у першокурсників, що мають високу успішність (1), друге – середню успішність (2):

$Успішність\ проф.\ навчання = 2,68 + 0,38$ Адекватна мотивація + 0,83 (1)

$Успішність\ проф.\ навчання = 4,67 + 0,4$ Компенсаторна мотивація – 0,45 Криміналістична мотивація + 0,36 Конформістська мотивація + 0,74 (2)

Перше, що привертає увагу при аналізі цих рівнянь, так це показники дисперсії. Так, обидва рівнян-

ня мають замалий прогностичний потенціал. Так, мотиваційні фактори пояснюють лише 17% успішності навчання у першокурсників з високою успішністю професійного навчання і 26% у першокурсників-середнячків. Як бачимо, фактори професійної мотивації не є такими важливими в успішності навчання першокурсників, як це прийнято вважати.

У першокурсників з високою успішністю навчання статистично значущим є лише позитивний вплив адекватної мотивації на успішність професійного навчання.

У курсантів з середньою успішністю професійного навчання статистично значущим є вплив компенсаторної, криміналістичної і конформістської мотивації. Причому, якщо компенсаторна та конформістська мотивація підвищують успішність навчання, то криміналістична її зменшує.

Аналізуючи ці показники можна припустити, що успішна у професійному навчанні група переважно складається з осіб, що досить гарно уявляють собі особливості служби. Група з середньою успішністю навчання – це переважно нещодавні випускники шкіл, які є інтелектуально розвиненими, проте їх особистість має риси незрілості – залежності, бажання ствердитися чи перевернути уявлення про мужність.

Наявні відмінності у структурі мотивації першокурсників з різною академічною успішністю впливають на її подальший розвиток.

Результати дослідження особливостей розвитку мотиваційної структури у курсантів з високою успішністю професійного навчання надані у табл. 2.

Таблиця 2

Показники різних типів мотивації курсантів з високою успішністю професійного навчання на різних стадіях професійної підготовки в Академії (в умовних одиницях)

Типи	Групи			t _{1,2}	t _{1,3}	t _{2,3}
	перший рік (1)	перед-випусний рік (2)	випускний рік (3)			
АТ	4,22±0,14	3,05±0,18	3,69±0,21	5,14***	2,08*	2,30*
СТп	3,38±0,19	2,06±0,17	2,73±0,19	5,26***	2,37*	2,60*
СТр	2,99±0,18	2,25±0,19	2,35±0,17	2,83**	2,61*	0,37
КфТ	1,66±0,16	1,52±0,18	1,67±0,21	0,57	0,07	0,56
КмТ	3,80±0,19	2,53±0,13	3,12±0,21	5,46***	2,43*	2,39*
КрТ	2,74±0,20	1,91±0,14	2,56±0,18	3,36**	0,63	2,84**

Умовні позначки: АТ – адекватний тип; СТп – ситуаційний тип, пов'язаний із престижем і матеріальними стимулами; СТр – ситуаційний тип, пов'язаний з романтичною привабливістю професії; КфТ – конформістський тип; КмТ – компенсаційний тип; КрТ – кримінальний тип.

Примітка: * $p \leq 0,05$; ** $p \leq 0,01$; *** $p \leq 0,001$

Як бачимо з даних, наведених у табл. 2, для досліджуваних першого року професійної підготовки характерно найбільш високі показники за всіма типами мотивації, що, імовірно, є відображенням загальної високої активності молодих людей, які обирають професію військовослужбовця, стеничності їх реакцій на зовнішню стимуляцію. Вони енергійні, легко захоплюються.

До особистісно значущих типів мотивації на першому році професійної підготовки належать такі: адекватний, компенсаторний та ситуативний, пов'язаний із зовнішньою престижністю професії, що свідчить про спрямованість цієї групи на професійний, особистісний та соціальний розвиток. До мотивів другого плану, які не визначають спрямованість діяльності, а дозволяють говорити тільки про особливості цієї діяльності, належать ситуативний тип мотивації, пов'язаний з романтичною привабливістю професії, та кримінальний тип мотивації. Досить низькі показники за цими типами мотивів і високі за адекватною мотивацією, для якої характерна повага до норм, не дозволяють інтерпретувати ці показники як показники антисоціальності. Їх рівень вираженості свідчить скоріше про наявність деяких авантюристських рис, або утрироване сприйняття мужності, що є припустимим на етапі оволодіння цими рисами. На користь цієї інтерпретації свідчать і низькі показники конформного типу мотивації, оскільки утриваний образ мужності, що пропагується в кінофільмах і книгах про військовослужбовців, передусім передбачає самостійність, незалежність, домінантність.

Аналізуючи динаміку в цій групі, для якої характерним є значне зниження показників за провідними типами мотивації у досліджуваних передвипускного року із подальшим підвищенням у випускників, можемо припустити, що за цими зниженнями стоять процеси перебудови в мотиваційній сфері. Так, зниження показників за усіма типами мотивів є показником «зниження зацікавленості» у зовнішньому та зосередженості уваги на внутрішньому світі. Звернення уваги на внутрішній світ є відправною точкою для розвитку рефлексії, усвідомлення своїх мотивів і, як наслідок, довільності в діяльності, в оволодінні засобами самомотивації, що вже в наступному, випускному році, професійної підготовки сприяє відновленню регуляторного впливу мотивації на діяльність. Зауважимо, що у випускників, крім усвідомлення мотиваційної сфери, спостерігається також і її більша ієрархічність. Так, до сфери особистісно значущих належать тільки адекватна і компенсаторна мотивації. При цьому компенсаторна може виступати засобом для реалізації адекватної, оскільки професійна діяльність командира підрозділу вимагає розвитку, набуття певних особистісних рис, набуття впевненос-

ті у собі і своїх знаннях. Менша вираженість мотивації випускників порівняно з обстежуваними першого року професійної підготовки свідчить про меншу їх афективну залежність від зовнішньої стимуляції. Крім того, мотивація майбутніх командирів підрозділів випускного року ґрунтується на врахуванні зовнішніх умов життєдіяльності. Випускники вже позбавлені «наївності». Про це свідчить той факт, що такий тип мотивації, як ситуаційний, пов'язаний із романтичною привабливістю професії, переходить у ряд незначущих, а такі типи мотивації, як кримінальний та ситуаційний, пов'язаний із зовнішньою привабливістю професії та матеріальним доходом, мають середню значущість. Рівень розвитку зазначених мотивів свідчить, що задоволення власних еґоїстичних потреб, хоча і не є основним, але й не ігнорується. Випускники-відмінники практичні, здатні пристосуватися до реалій військового життя. Можливо що ця практичність і є причиною того, що нерідко високо успішні у навчанні курсанти не завжди бажають продовжувати службу у внутрішніх військах і знаходять цивільні чи суміжні спеціальності у інших силових структурах, які дозволяють реалізувати наявний у них потенціал знань, професійних і особистісних якостей, але за іншу зарплатню. Ця проблема демобілізації кращих випускників ВНЗ після мінімального строку служби є загальною для внутрішніх військ, збройних сил та органів внутрішніх справ.

Так, за даним анкетування, що проводилося після стажування курсантів випускних курсів було встановлено, що у 36% відмінників знизилась впевненість у правильності вибору професії, серед курсантів з середньою професійною успішністю таких лише 10%, але серед останніх – 20% є вкрай розчарованими вибором професії.

Серед відмінників крайнього рівня розчарування не діагностовано.

Деяка незадоволеність (критичне ставлення) відмінників є приводом для подальшого розвитку, пошуку варіантів. Наприклад, вступити у магістратуру, аспірантуру чи отримати суміжну спеціальність. А от повне розчарування, яке виказали курсанти з середньою успішністю, є емоційним блоком для пошуку альтернатив і можливостей розвитку себе, своєї професійності у внутрішніх військах. Такі майбутні офіцери не прагнуть служити, а намагаються «дослужити» до кінцевого строку.

Як вже зазначалось, саме незадоволеність соціально-побутовими умовами є одним із важливих демотивуючих факторів, що зменшує бажання продовжувати службу у внутрішніх військах.

Так, нижче наведено дані про те, як курсанти сприйняли соціально-побутові умови служби під час стажування.

Таблиця 3

Показники оцінки випускниками негативного впливу соціально-економічних чинників на професійну діяльність офіцерів внутрішніх військ (%)

Соціально-економічні чинники	Групи		φ	ρ
	високо-успішні	середньо-успішні		
Відсутність власного житла	76,00	90,00	1,48	0,1
Незадовільне грошове забезпечення	76,00	92,00	1,76	0,05
Недостатня соціальна захищеність в/с	48,00	56,00	0,62	–

Як бачимо із наведених даних, курсанти з середньою успішністю професійного навчання за усіма запропонованими пунктами частіше негативно оцінюють соціально-побутові умови. Їх реакції є більш емоційними, категоричними.

Підсумовуючи вище наведені дані, зазначимо, що у процесі професійної підготовки курсантів з високою успішністю навчання формується зріла мотиваційна структура, для якої характерні не тільки адекватність професійним завданням і професіоналізація в цілому, а й усвідомленість (довільність, рефлексивність), ієрархічність, практичність (урахування зовнішніх умов служби). Усі ці характеристики мотиваційної сфери свідчать про сформовану смислову регуляцію у випускників з високою успішністю професійного навчання. Для них мотивація виконання професійної діяльності стає сенсоутворюючою.

Ці данні дуже цікаво доповнюються результатами регресійного аналізу. Так, у відмінників на передвипускному курсі рівняння регресії, що описує успішність професійного навчання (3), має наступний вигляд:

$$\text{Успішність професійного навчання} = 5,09 - 0,41 \text{ Компенсаторна мотивація} + 0,88 \quad (3)$$

Як бачимо, прогностичність рівняння регресії щодо успішності навчання на основі оцінки мотивації у передвипускників зменшується і описує лише 13% дисперсії залежної змінної.

Це ще раз підкреслює, що у передвипускників-відмінників мотиваційна структура перебудовується і на час цієї перебудови мотивація зменшує свій вплив на навчальну діяльність. Крім того, компенсаторна мотивація виступає демобілізатором для подальшого розвитку навчальної діяльності передвипускників-відмінників.

Оцінюючи ці данні, ми звернулися до аналізу тактики навчання, яку виробляють курсанти після проходження стажування.

Таблиця 4

Самооцінка передвипускниками зміни ставлення до оволодіння професійними знаннями та навичками після стажування (%)

Ставлення до навчання	Групи		φ	ρ
	високо-успішні	середньо-успішні		
Треба вчитися краще, більше цікавитися професійною літературою	12,00	18,94	0,75	–
Визначився напрямок моєї самостійної підготовки	40,00	30,53	0,77	–
Стажування підсилило мою впевненість у обраній тактиці навчання	10,00	18,95	1,00	–
Вчимо забагато зайвого, переглянув своє ставлення до деяких предметів, як до зайвих, непотрібних	10,00	26,26	1,68	0,05
Цінність отриманих у навчанні знань, їх потрібність у проф. підготовці військовослужбовця	28,00	21,05	0,64	–
Після стажування отримані професійні знання, навички та вміння набули сенсу	12,00	15,79	0,43	–
Інше	0,00	2,11	1,13	–
Відсутність відповіді	0,00	4,21	1,61	0,1

Як бачимо із даних, наведених у табл. 4, курсанти, які мають високу успішність професійного навчання, найчастіше обирають наступні із запропонованих альтернатив: «Визначився напрямок моєї професійної підготовки, я усвідомив, що мені треба, а що зайве» (40,00%) та «Думаю, що всі отримані під час навчання знання є цінними, необхідними, мають сенс у професійній підготовці військовослужбовця» (28,00%). Це свідчить про диференційоване ставлення до отримання знань і до джерел цих знань. Проте, інші висловлювання, що ніби повинні при такому інтерпретуванні доповнювати ці дві альтернативи, мають у них занижкі показники. Серед відмінників негадано низький відсоток осіб, які бажають читати професійну літературу (12,00%). Лише 12,00% відмінників визнають, що практика, реалізація знань сприяє підвищенню їх осмисленості. Можливо, що такі низькі показники набуття сенсу знаннями під впливом практики є наслідком деякої розгубленості відмінників, коли їх блискучі

знання є не зовсім відповідними практичним вимогам. Внаслідок цього курсанти-відмінники усвідомлюють необхідність змінювати тактику свого навчання (існуючою тактикою навчання задоволені лише 10%). Як бачимо, успішність професійного навчання у цій групі дійсно може гальмуватися самовпевненістю, зависокою самооцінкою (якостями, які призводить до зниження бажання змінюватися, щось покращувати, перевіряти адекватність своїх знань на практиці). Ці данні пояснюють чому компенсаторний тип мотивації, на визначення якого у опитувальнику працюють питання на кшталт «Придає відчуття впевненості у собі», «Забезпечує самоповагу» тощо, є фактором, що зменшує успішність професійного навчання у передвипускників-відмінників, гальмує професійний розвиток.

У курсантів з середньою успішністю навчання, які пройшли стажування на передвипускному курсі, усі альтернативи відповідей представлені досить рівно. Проте, найчастіше ними обираються наступні: «Визначився напрямком моєї самостійної підготовки, я усвідомив, що мені треба, а що зайве» (30,53%) та «Вчимо забагато зайвого, переглянув своє ставлення до деяких предметів, як до зайвих, непотрібних» (26,26%). З одного боку ці дані свідчать про диференційоване ставлення до навчання і посилення мотивації професійного навчання. Проте, досить помірні показники за потребою «читати професійну літературу» та «посилення осмисленості знань у результаті стажування», не дозволяють говорити про розвинену професійну мотивацію навчання, скоріше мова йде про зниження мотивації до навчання в цілому, небажання докладати зусиль до навчання. Тобто, більш доцільно припустити, що курсанти з середньою успішністю навчання прагнуть більш «легких шляхів», намагаються полегшити собі завдання отримати фахову освіту.

У випускників з високим рівнем успішності у професійному навчанні рівняння регресії (4) має наступний вигляд:

$$\text{Успішність професійного навчання} = 6,13 - 0,31 \text{ Адекватна мотивація} - 0,17 \text{ Конформістська мотивація} + 0,35 \quad (4)$$

Як бачимо, це рівняння регресії має досить гарні прогностичні можливості, описуючи понад 65% дисперсії залежної змінної (успішності професійного навчання). Тобто у випускників з високим рівнем академічної успішності мотивація суттєво впливає на цю успішність. Значущий вплив на успішність навчання у цій групі здійснює саме адекватна та конформістська мотивація, тобто не лише розуміння цілей служби (адекватна мотивація), але й розуміння значення цієї служби для суспільства (конформна мотивація). Цікавим є те, що ці види мотивацій насправді погіршують успішність професійного навчання. Потенційно ці курсанти могли би навчатися

на значно вищі оцінки (хоч вони і зараз залишаються відмінниками), проте після стажування відбувається зміна погляду на навчання і його цілі, курсанти навчаються вже не лише ради оцінок, а за для того, щоб стати фахівцем.

Про це свідчать і результати опитувань курсантів після стажування, які показують, що у високоуспішних курсантів частіше ніж у середньоуспішних після стажування виникають нові мотиви оволодіння обраною професійною діяльністю. Ці данні наведені у табл. 5.

Таблиця 5

Виникнення у випускників нових мотивів професійної діяльності у процесі стажування (%)

Нові мотиви	Групи		φ	ρ
	високо-успішні	середньо-успішні		
Професійна самореалізація та вдосконалення	8,00	2,00	1,13	–
Прагнення стати лідером, керівником	0,00	2,00	1,11	–
Прагнення покращити якість життя	8,00	2,00	1,13	–
Покращилось ставлення до обраної професії, підвищилась зацікавленість нею	8,00	0,00	2,24	0,05
Усвідомлення напрямку розвитку, перспективи	4,00	0,00	1,57	0,1
Любов до Батьківщини	4,00	0,00	1,57	0,1
Нові мотиви не виникли	8,00	8,00	0,00	–
Відсутність відповіді	54,00	84,00	2,60	0,01

Як бачимо, 84% курсантів з середньою успішністю не дають відповіді на питання про нові мотиви, не усвідомлюють їх виникнення, ще 8,00% взагалі не визнають їх виникнення. Серед відмінників майже третина вказує на виникнення нових мотивів у процесі стажування – 32%.

В цій групі досить великий перелік мотивів, кращим є їх усвідомлення. В переліку мотивів цієї групи містяться мотиви професійного самовдосконалення, особистісного і морального зростання тощо.

Результати дослідження особливостей мотивації та її динаміки у курсантів з середньою успішністю професійного навчання на різних етапах професійної підготовки представлені в табл. 6.

Таблиця 6

Показники різних типів мотивації курсантів з середньою успішністю професійного навчання в процесі професійної підготовки (в умовних одиницях)

Типи	Групи			t _{1,2}	t _{1,3}	t _{2,3}
	першій рік (1)	перед-випускний рік (2)	випускний рік (3)			
АТ	4,26±0,11	3,96±0,22	3,74±0,20	1,24	2,24*	0,71
СТп	3,58±0,15	3,20±0,18	2,76±0,18	1,61	3,41**	1,66
СТр	3,43±0,15	2,90±0,30	2,56±0,20	1,56	3,48**	0,95
КфТ	1,80±0,15	1,66±0,17	1,86±0,19	0,65	0,19	0,76
КмТ	3,88±0,18	3,42±0,24	3,20±0,17	1,50	2,71*	0,74
КрТ	3,37±0,21	2,38±0,25	1,95±0,28	2,95*	4,00**	1,12

Умовні позначки: АТ – адекватний тип; СТп – ситуаційний тип, пов'язаний із престижем і матеріальними стимулами; СТр – ситуаційний тип, пов'язаний з романтичною привабливістю професії; КфТ – конформістський тип; КмТ – компенсаційний тип; КрТ – кримінальний тип.

Примітка: * p≤0,05; ** p≤0,01

Як бачимо з даних, наведених у табл. 6, як і в групі курсантів з високою успішністю професійного навчання, у першокурсників з середньою успішністю професійного навчання відзначаються більш високі показники за усіма типами мотивації, ніж у старшокурсників. Ці результати ми схильні інтерпретувати за аналогією до результатів групи з високою успішністю професійного навчання. Однак зауважимо, що в групі з середньою успішністю професійного навчання практично всі типи мотивації (крім конформного) сягають рівня особистісної значущості. І хоча найбільш вираженими в цій групі є такі самі типи мотивації, як і у високоуспішних, наведені результати дозволяють припустити, що в групі з середньою успішністю професійного навчання, слабка супідрядність мотиваційної сфери, яка може бути основою імпульсивної поведінки досліджуваних цієї групи. Фактично вони стенично реагують на всі стимули, які їм надає життєва ситуація. Таким чином високі показники за багатьма типами мотивації можуть бути наслідком високої активності взагалі, а не реальної дії цих мотивів на успішність навчання. Віддиференціювати діючі мотиви навчання від показників мотивації, що підвищуються внаслідок загальної активності і ефектів фасаду допомагає регресійний аналіз.

Динаміка показників мотивації в групі курсантів з середньою успішністю професійного навчання відрізняється від динаміки високоуспішних. Так, усі показники мотивації у групі курсантів з середньою успішністю у професійному навчанні плавно знижуються від першого до випускного року професій-

ної підготовки. Тобто на відміну від високоуспішних у професійному навчанні курсантів в них відсутній період структурних перебудов. Зміни є плавними й, напевно, пояснюються вигоранням під дією інтенсивної зовнішньої стимуляції (наприклад, вимоги виконувати ті чи інші дії під час навчання у ВВНЗ). Їх мотивація досить швидко вичерпується, знижується сила їх потягу. І хоча у випускників з середньою успішністю кількість особистісно значущих типів мотивації знижується, вони більш диференційовано реагують на вплив зовнішнього середовища, їх активність стає більш вибірковою, структурна характеристика їх мотивації зберігає більшість колишніх рис та ознаки незрілості. Так, середньо вираженими в цій групі є ситуаційні типи мотивації (ситуативний тип мотивації, пов'язаний із зовнішньою привабливістю, та ситуаційний тип мотивації, пов'язаний із романтичною привабливістю), а такі типи мотивації, як конформний і кримінальний, просто витісняються, що є наслідком захисту від зайвої витрати життєвої енергії і досить добре узгоджується з загальним рівномірним зниженням сили мотивації за іншими мотивами. Про намагання позбавитися зайвої активності цими курсантами свідчать і вищенаведені дані про пошук більш «легких шляхів» у навчанні і дані про формування у них малої кількості нових мотивів після стажування (табл. 4 та 5). Ситуативність (залежність від зовнішніх обставин) і схильність до витіснення є ознаками незрілості мотивації, її дефіцитарності, відсутності переходу до смислового рівня регуляції активності. Хоч зовні в цій групі спостерігаються ієрархічність мотиваційної сфери, що зазвичай є ознакою смислової регуляції активності, проте ця нібито ієрархічність є наслідком не усвідомленого вибору пріоритетів життєдіяльності, а досить примітивного, афективного механізму витіснення, відкидання зайвого. Така «ієрархічність» сприяє збіднінню особистості і в наступному може стати основою для швидкого розвитку професійної косності, ригідності, стагнації фахівця, зниженню його адаптаційного потенціалу.

Додатково розглянемо, дані, що отримані за допомогою регресійного аналізу. Так, нижче наведені рівняння регресії, що описують вплив мотивації на успішність навчання у передвипускників з середньою успішністю (5).

$$\text{Успішність професійного навчання} = 3,79 + 0,62\text{Конформістська мотивація} + 0,78 \quad (5)$$

Як бачимо із цього рівняння, його прогностична цінність так само низька, як і у рівняння, що описує вклад мотивації в успішність навчання у середньоуспішних першокурсників (рівняння 2). Так, наведене рівняння пояснює лише 22% дисперсії успішності навчання. Проте, на відміну від першокурсників у передвипускників цієї групи зменшується кількість мотивів, що впливають на успішність професійного навчання. Значущим залишається лише позитивний вплив конформістської мотивації.

Як бачимо, ці данні підтверджують вище отримані дані про відсутність етапу перебудови мотиваційної структури у середньоуспішних курсантів та розвиток їх мотивації шляхом звуження значущих (мотивуючих) об'єктів. Такий розвиток мотиваційної сфери також сприяє збільшенню впливу мотивації на успішність професійного навчання, проте ці зміни не такі значні, як у випускників-відмінників.

Наведемо рівняння регресії, що описує вплив мотивації на успішність професійного навчання у випускників з середньою успішністю у навчанні (6):

$$\text{Успішність професійного навчання} = 5,74 - 0,42 \text{ Ситуаційний матеріалістичний тип мотивації} + 0,50 \quad (6)$$

Як бачимо, це рівняння описує 50% дисперсії залежної змінної. Значущий вплив на успішність навчання за цим рівнянням надає ситуаційна мотивація, пов'язана з матеріальними стимулами. Цей вплив є демотивуючим, таким, що знижує успішність професійного навчання. Ці дані також погоджуються і з наведеними вище даними анкетування курсантів після стажування (табл. 3). З яких ми бачимо, що якщо орієнтація на матеріальний бік служби у відмінників формує практичний аспект їх мотиваційної структури, то у курсантів з середньою успішністю навчання підвищена афективна реакція на матеріально-побутові негаразди стає відчутним демотивуючим фактором. Така афективність мотиваційних реакцій є ще одним свідченням недостатньої зрілості мотиваційної сфери цих випускників.

Завершаючи наш аналіз, приведемо порівняння показників вираженості окремих типів мотивів у випускник з різною успішністю професійного навчання. Ці данні яскраво свідчать про те, як майже однакові показники, що мають різну «історію», суттєво відрізняються за своїм психологічним змістом.

Таблиця 7

Показники типів мотивації курсантів з високою і середньою успішністю професійного навчання на випускному році професійної підготовки (в умовних одиницях)

Типи	Групи		t	ρ
	високоуспішні	середньоуспішні		
АТ	3,69±0,21	3,74±0,20	0,16	–
СТп	2,73±0,19	2,76±0,18	0,09	–
СТр	2,35±0,17	2,56±0,20	0,77	–
КфТ	1,67±0,21	1,86±0,19	0,62	–
КмТ	3,12±0,21	3,20±0,17	0,30	–
КрТ	2,56±0,18	1,95±0,28	1,82	–

Умовні позначки: АТ – адекватний тип; СТп – ситуаційний тип, пов'язаний із престижем і матеріальними стимулами; СТр – ситуаційний тип, пов'язаний з романтичною привабливістю професії; КфТ – конформістський тип; КмТ – компенсаційний тип; КрТ – кримінальний тип.

Як бачимо з даних, наведених у табл. 7, в обох досліджуваних групах однаковими є ієрархія мотивів та їх інтенсивність. Так, до особистісно значущих мотивів належать тільки адекватний і компенсаційний тип мотивації. Менш значущим в обох групах є ситуаційний тип мотивації, пов'язаний із зовнішнім престижем професії. Інші типи мотивації є менш вираженими. Отже, ми можемо констатувати, що в обох групах випускники мають мотивацію, що відповідає змісту професії, сприяє розвитку у них мужності, здатності долати страх, компенсації невпевненості в собі. Важливе значення в оволодінні професією військовослужбовця має і збереження у свідомості майбутніх командирів підрозділів під час професійної підготовки позитивного іміджу військовослужбовця, гордість за себе як курсанта Академії внутрішніх військ МВС України, престижність навчального закладу.

Однак у своєму дослідженні ми припускаємо, що одні й ті самі показники виразності окремих типів мотивації мають різну структуру мотивації. Такий висновок нам дозволяють зробити відомості про розвиток мотивації, так як структура завжди є відображенням етапів розвитку. У нашому дослідженні в розвитку мотивації курсантів з високою успішністю професійного навчання виділений етап, що пов'язаний із формуванням рефлексії, який припадає на передвипускний рік підготовки. Взагалі процес формування рефлексії є досить тривалим і зазвичай припадає на другий-третій курси навчання у ВНЗ. Ці данні підтверджуються багатьма дослідниками професійного становлення у період навчання у ВНЗ.

На передвипускному році підготовки значне зниження показників провідних типів мотивації в групі курсантів з високою успішністю професійного навчання вказує на перебудову мотиваційної сфери, а підвищення показників актуальної мотивації на випускному році підготовки свідчить про нормальне функціонування, дієвість сформованої нової структури. Показники випускників з високою успішністю навчання не такі високі, як у обстежуваних першого року цієї групи, що дозволяє говорити про їх меншу орієнтованість на зовнішній світ, про менший вплив зовнішніх стимулів на курсантів. Вище вже було описано й інші риси мотиваційної структури курсантів з високою успішністю професійного навчання (табл. 2 – 5).

Розвиток мотивації в групі курсантів з середньою успішністю професійного навчання не має критичних періодів (періодів перебудови). У розвитку їх мотивації спостерігається плавне зниження інтенсивності мотивації, що, очевидно, є наслідком «вигорання» під дією зовнішньої стимуляції, вичерпності їх мотиваційного потенціалу внаслідок відсутності справжньої ієрархічності, супідрядності у

мотиваційній сфері. Інші особливості структури мотивації майбутніх командирів підрозділів з середньою успішністю професійного навчання були описані вище (табл. 3, 4, 6).

Висновки

Аналіз особливостей мотивації курсантів з високою та середньою успішністю у процесі професійної підготовки дозволив зробити наступні висновки:

– у процесі професійної підготовки у курсантів з високою успішністю професійного навчання формується зріла мотиваційна структура, для якої характерна не тільки адекватність професійним завданням і професіоналізації в цілому, але й усвідомленість (довільність, рефлексивність), ієрархічність (супідрядність), врахування зовнішніх умов (практичність), що свідчить про сформовану смислову регуляцію життєдіяльності у цій групі. Проходження стажування призводить, як до корекції отриманих знань, так і до корекції мотивації навчання, виникають нові мотиви освоєння обраної професії;

– у процесі професійної підготовки у курсантів з середньою успішністю професійного навчання хоча й відбувається видима ієрархізація мотиваційної сфери, проте вона зберігає риси незрілості. Так, для мотивації випускників цієї групи характерна ситуативність, залежність від зовнішньої афективно значущої стимуляції, а видимість ієрархічності мотиваційної структури досягається не за рахунок усвідомленого вибору, а за рахунок афективного механізму витіснення. Проходження стажування цими курсантами нерідко призводить до розчарування у обраній професії, остраху не впоратися з виникаючими у офіцерів матеріально-побутовими труднощами;

– практично однакові показники виразності окремих типів мотивації у курсантів з високою і середньою успішністю професійного навчання мають різні структури мотивації, оскільки структура

відображає етапи формування, які в досліджуваних групах неоднакові.

Список літератури

1. *Готовность студентов к профессиональной деятельности [Электронный ресурс] / М.В. Богословская // Ступени: межвузовский сборник научных статей студентов, магистрантов, аспирантов по проблемам психологии. Режим доступа: <http://psf.grsu.by/NauchRab/pub/01/03>.*
2. *Грабовский И.В. Мотивационная готовность молодых офицеров к военной службе [Текст] / И.В. Грабовский. – М.: Военный ун-т, 2004. – 141 с.*
3. *Дьяченко М.И. Психология высшей школы [Текст] / М.И. Дьяченко, Л.А. Кандыбович. – Минск, 1993. – 368 с.*
4. *Ковальчук И.С. Мотивация профессиональной деятельности военнослужащих-женщин вузов МО РФ [Текст]: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.03 / Ирина Сергеевна Ковальчук. – М., 2004. – 202 с.*
5. *Маркова А.К. Психология профессионализма [Текст] / А.К. Маркова. – М.: Международный гуманитарный фонд «Знание», 1996. – 312 с.*
6. *Мухина Г.А. Формирование профессионализма у курсантов юридических вузов МВД – будущих следователей [Текст]: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08 / Галина Анатольевна Мухина. – Калининград, 1998. – 190 с.*
7. *Пиришук Т.Е. Мотивация достижения цели как путь повышения эффективности учебной деятельности курсантов военных учебных заведений [Текст] / Т.Е. Пиришук // Воинское обучение и воспитание. – 2010. – № 1. – С. 57-60.*
8. *Старикова А.Е. Социально-психологические детерминанты успешности обучения учащихся средних классов современной общеобразовательной школы: [Текст]: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07 / Анна Егоровна Старикова. – Санкт-Петербург, 2004. – 191 с.*

Надійшла до редколегії 15.11.2010

Рецензент: д-р військ. наук, проф. І.О. Кириченко, Академія внутрішніх військ МВС України, Харків.

ОСОБЕННОСТИ МОТИВАЦИИ КУРСАНТОВ АКАДЕМИИ ВНУТРЕННИХ ВОЙСК МВД УКРАИНЫ С РАЗНЫМ УРОВНЕМ УСПЕШНОСТИ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО ОБУЧЕНИЯ

Я.В. Мацегора, И.В. Воробьева

В статье рассмотрены особенности мотивационной сферы курсантов Академии внутренних войск МВД Украины на разных этапах профессионального обучения. Определено влияние мотивации на успешность обучения. Рассмотрены изменения в мотивационной сфере курсантов после прохождения стажировки в практических подразделениях.

Ключевые слова: структура мотивации, профессиональное обучение, стажировка, успешность обучения.

FEATURES THE MOTIVATION CADETS OF THE ACADEMY OF INTERIOR TROOPS OF THE MIA OF UKRAINE WITH VARYING LEVELS OF THE SUCCESS PROFESSIONAL TRAINING

Y.V. Matsegora, I.V. Vorobyova

In article analysis the features of motivational sphere of cadets of the Academy of Interior Troops of the MIA of Ukraine at different stages of learning. The influences of motivation for successful learning are defined. The changes in the motivational sphere of cadets after the traineeship in practical units are considered.

Keywords: structure of motivation, professional training, traineeship, success training.